

*Sultanova Nilufar**Jizzax davlat pedagogika universiteti, o'qituvchi***BOLALARGA NISBATAN QO'LLANILADIGAN ZO'RAVONLIK****HOLATLARINING OQIBATLARI**

Annotatsiya: Mazkur maqolada bolalarga nisbatan zo'rvonlik hollari qanday oqibatlarga olib kelishi va bu oqibatlar bolalar hayotiga qay darajada ta'sir etishi haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: zo'rvonlik, jismoniy zo'rvonlik, psixologik zarar, Emotsional zo'rvonlik, beparvolik, e'tiborsizlik.

Аннотация: в данной статье говорится о последствиях жестокого обращения с детьми и о том, как эти последствия влияют на жизнь детей.

Abstract: This article discusses the consequences of violence against children and the extent to which these consequences affect the lives of children.

Keywords: violence, physical violence, psychological harm, Emotional violence, neglect, inattention.

Bolalarga nisbatan zo'rvonlik - bu bolalarga nisbatan shafqatsizlik yoki yomon munosabatda bo'lish holatlaridir. Jismoniy yoki hissiy zo'rvonlik, jinsiy zo'rvonlik, beparvolik hamda odam savdosi yoki mas'uliyat, ishonch yoki hokimiyat munosabatlari birgalikda bolaning sog'lig'i, omon qolishi, rivojlanishi yoki qadr-qimmatiga haqiqiy zarar yetkazishi mumkin yoki olib kelishi mumkin bo'lgan boshqa ekspluatatsiya shakllari bo'lishi mumkin. Bu haqda BMT Bolalar jamg'armasi bolalarga nisbatan zo'rvonlikka chek qo'yish bo'yicha Bosh vazirlar konferensiyasi munosabati bilan tayyorlangan qotillik va zo'rvonlik qurbonlari bo'lgan bolalarga oid maxsus hisobotida aytilgan.

Bolalarga nisbatan qilinayotgan zo'rvonlik ularning hayoti davomida jiddiy oqibatlarga olib keladigan dolzarb muammodir. Bolaga nisbatan jismoniy zo'rvonlik - bu kattalar tomonidan bolani qasddan kaltaklash, shikast yetkazish yoki jarohatlashdir kabilarni tushunish mumkin.

Jismoniy zo'rvonlik belgilariga- jarohatlar, psixologik zarar va rivojlanish nuqsonlari olib kelishi mumkin bo'lgan ko'karishlar, choklar, kuyishlar, tinalishlar, yaralar, suyaklar sinishlari va qo'pol davolash kiradi. 1979 yildan 2024 yilgacha 67 (jumladan, 35 Yevropa va 12 Afrika) davlatida ota-onalar tomonidan jismoniy jazolash taqiqlangan. Bunday taqiqlar qo'yilmagan ko'plab davlatlarda bu amaliyot anchayin bahs-munozaralarga sabab bo'ladi.

Emotsional zo'rvonlik - bu bolaga bir martalik yoki surunkali ta'sir qilish, unga nisbatan dushmanlik yoki befarq munosabat, o'zini o'zi qadrlashning pasayishiga, o'ziga ishonchning yo'qolishiga, patologik xarakter xususiyatlarini shakllantirishga olib keladigan, ijtimoiylashuvning buzilishiga olib keladi.

Hissiy zo'rvonlikka bolaga baland ovozda baqirish, qo'pol yoki haqoratli munosabatda bo'lish, tahdid qilish, e'tibor bermaslik, ism qo'yish, masxara qilish, kamsitish, qattiq tanqid qilish, bolaning shaxsiy narsalarini yo'q qilish, qiynoqlar, uy hayvonlarini o'ldirish kiradi, ammo

ular bilan cheklanmaydi. Bolalarning hissiy zo‘ravonlikka munosabati zo‘ravondan uzoqlashish, haqoratli baholarni o‘z ichiga olish yoki zo‘ravonni haqorat qilish orqali qarshilik ko‘rsatishda namoyon bo‘lishi mumkin. Hissiy zo‘ravonlik og‘riqli bog‘lanishlarning shakllanishiga, jabrlanuvchilarning ularga nisbatan qilingan zo‘ravonlik uchun o‘zlarini ayblash tendentsiyasiga, o‘rganilgan nochorlik va haddan tashqari passiv xatti-harakatlarga olib kelishi mumkin.

Beparvolik - ota-ona yoki bola uchun mas'ul bo‘lgan boshqa shaxs tomonidan bolaning asosiy ehtiyojlarini (oziq-ovqat, kiyim-kechak, turar joy, tibbiy yordam yoki nazorat) e‘tiborsiz qoldirish, natijada bolaning sog‘lig‘i, xavfsizligi va farovonligiga tahdid solishi.

Beparvolikning kuzatilishi mumkin bo‘lgan belgilariga bolaning qayta-qayta maktabga bormasligi, tilanchilik, pul yoki oziq-ovqat o‘g‘irlashi, teri yoki kiyimning ifloslanishi, mavsumiy kiyimning yetishmasligi kiradi. Beparvo qilingan bolalar jismoniy va psixik rivojlanishda kechikishlarni boshdan kechirishi mumkin, bu esa ruhiy salomatlik muammolariga va neyropsixologik faoliyat, jumladan ijro etuvchi funktsiya, diqqat, til, xotira va ijtimoiy ko‘nikmalarning buzilishiga olib kelishi mumkin. Tadqiqotlarga ko‘ra, beparvolikni boshdan kechirgan bolalar keyinchalik kattalarni xavfsizlik manbai sifatida qabul qilmaydilar va tajovuzkorlik va giperaktivlikni namoyon qiladilar, bu esa farzand asrab oluvchilarga sog‘lom va kuchli bo‘lanishning shakllanishiga xalaqit berishi mumkin. Zo‘ravon yoki beqaror ota-onaga yoki g‘amxo‘rlikka moslashish, bunday bolalar ehtiyotkor va ishonchsiz bo‘lib qoladilar; ularning nosamimiyligi va manipulyatsiyaga moyilligi tez-tez qayd etiladi. E‘tiborsizlik qurbonlari keyinchalik bolalik davridagi bog‘liqlikning yo‘qligi natijasida do‘stlik va ishqiy munosabatlarni shakllantirish va saqlab qolishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasining 2024-yil 14-noyabrdagi O‘RQ-996-son “Bolalarni zo‘ravonlikning barcha shakllaridan himoya qilish to‘g‘risida”¹gi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026–yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”²gi 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son, “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”³gi 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son farmonlari, “Oliy ta‘lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”⁴gi 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909-son, “Oliy ta‘lim muassalarida ta‘lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta‘minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”⁵gi 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-son qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi “Uzluksiz ma‘naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash

¹ <https://lex.uz/docs/-7219502>

² O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022–2026–yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi 2022–yil 28–yanvardagi PF–60–son farmoni

³ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktyabrdagi “Oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF–5847–son farmoni

⁴ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi “Oliy ta‘lim tizimini yanada rivojlantirish chora–tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–2909–son

⁵ “Oliy ta‘lim muassalarida ta‘lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta‘minlash bo‘yicha qo‘shimcha chora–tadbirlar to‘g‘risida”gi 2018-yil 5-iyundagi PQ–3775–son qaror

va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"⁶ gi 1059-son qarori mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishiga yordam bermoqda desak adashmagan bo'lamiz.

Е.Н.Волков, А.А. Аладьин, С.А. Беличев, Д.Я. Дмитриев, С.Н. Ениколопов, Т.Г. Румянцев, Ю.Ю. Бочарова, А.Г. Маклаков, Ю.Б. Можгинский, Г.С. Никифоров, И.А. Фурманов, Е.А. Хохлова bolalarga nisbatan zo'ravonlik muammolari va ularni bartaraf etish yo'llari, psixologik xususiyatlarni, pedagogik tizimni rivojlantirish masalalarini o'rgangan va tadqiq etgan.

Ta'lim jarayonida shaxsning tajovuzkor xatti-harakatining psixologik va ijtimoiy determinantlarini, ning nazariy asoslarini izohlagan xorij olimlaridan А. Бандуры, Э. Дюркгейма, Ч. Ломброзо, Д. Майерса, К.Роджерса, Б. Скиннера, Р. Уолтерса, З. Фрейда, Э. Фромма, Э. Эриксоналар ushbu nazariyaga aloqador pedagogik-psixologik xususiyatlarni o'z tadqiqot ishlarida o'rganishgan. Voyaga yetmaganlar o'rtasida tajovuz va zo'ravonlikning ijtimoiy-pedagogik oldini olish strategiyasi va taktikasi nazariy-metodologik jihatlarini K.Akermana, D.Volker, V.Melsera, K. Pfayfera, F. Petermana, K.Spauna, T.Gordona, D.Olveusa, K.Xurelmana, V.Shubarta, Ф.Прюсса, В.Хайтмайера kabi olimlarning izlanishlarida yoritib berilgan.

Tadqiqotchi K. S. Tang Gonkongdagi xitoylik uy xo'jaliklarini o'rganish doirasida voyaga etmagan bolalari bo'lgan 1662 ota-onani so'roq qildi. So'rov natijalariga ko'ra, onalar o'z farzandlarini otalaridan ko'ra ko'proq jismonan jazolaganlar – mos ravishda 60,6 va 50,7 foiz hollarda. Shu bilan birga, o'g'il bolalar (60,7%) qizlarga (53,9%) qaraganda ko'proq jismoniy jazoga duchor bo'lishdi, ammo gender farqlari yosh bilan bog'liq. 4 yoshgacha bo'lgan bolalar va 13 yoshdan oshgan o'smirlar o'rtasida, ya'ni jismonan jazolanish ehtimoli kamroq bo'lgan yosh guruhlarida jinsga qarab jismoniy jazoni qo'llashda statistik jihatdan sezilarli farq yo'q. 5-12 yosh guruhida o'g'il bolalar ikkala ota-ona tomonidan ham ko'proq jazolangan. Rossiyada, 1997 yil ma'lumotlariga ko'ra, har yili 2 millionga yaqin 14 yoshgacha bo'lgan bolalar ota-onalari tomonidan kaltaklanadi, ularning 10 foizi kaltaklanish natijasida vafot etadi, 2 ming bola o'z joniga qasd qiladi. 2012 yil holatiga ko'ra, Ichki ishlar vazirligi har yili voyaga etmaganlarga nisbatan 600 mingdan ortiq huquqbuzarliklarni qayd etadi, shundan 400 mingtasi ota-onalar tomonidan o'z farzandlariga nisbatan sodir etilgan huquqbuzarliklardir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-son
2. "Oliy ta'lim muassalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2018-yil 5-iyundagi PQ-3775-son qaror
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-son qarori
4. Abdullayeva O'. Pedagogik texnologiya. – T.: TDPU, 2015, 166 b.: R
5. A.Mavlonova, N.H.Rahmonqulova, K.O.Matnazarova, M.K.Shirinov, S.Hafizov. Umumiy pedagogika. -T.: "Fan va texnologiya", 2018, 528 bet.: M.M. Axmetjanov, Sh.Sh. Olimov, S.S. Avezov. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma.

⁶ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrdagi "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 1059-son qarori

5. T.: LESSON PRESS, 2018, 92 bet.:
6. 6.Xoliqov A. Pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. T.: «Iqtisod-moliya» nashriyoti, 2011, 424 bet.: Ma'murov B.B. O'quvchi shaxsiga yo'naltirilgan o'quv biluv jarayonini tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari. Monografiya. – T.: «Nihol», 2014..:
7. 7.Ishmuhamedov R., Yuldashev M. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. – T.: «Nihol», 2013.: Омонов X.T, Хаттабов М.Б. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.T.: «Iqtisod-moliya», 2016. 200 bet.: